

پدافند غیر عامل با رویکرد انتظامی

شیرزاد ابولپور شیخ حسین¹

تاریخ پذیرش: 1392/10/28

تاریخ دریافت: 1392/7/15

چکیده

تحقیق حاضر به منظور نشان دادن نقش و اهمیت پدافند غیر عامل و چگونگی استفاده از آن در طول تاریخ جوامع بشری توسط حکام و فرمانرویان کشورهای دنیا برای حفظ و بقاء حکومت خود در برابر خطرات و حوادث طبیعی، مصنوعی و مهمتر از هر چیز تطبیق آن با رویکرد انتظامی می‌باشد که نگارش آن به روش کتابخانه‌ای و مصاحبه با فرماندهان و مدیران نظامی و انتظامی انجام شده است. پدافند غیر عامل در مفهوم کلی یعنی حفظ بقاء و حفاظت در برابر هرگونه تهاجم، بدون استفاده از سلاح و درگیر شدن مستقیم می‌باشد. این موضوع سابقه طولانی در تاریخ بشری به قدمت خلقت انسان و سایر موجودات زنده دارد و این مسئله در منابع نظامی و علمی موجود، شامل مجموعه اقداماتی است که با انجام آنها بدون استفاده از سلاح و درگیر شدن با دشمن می‌توان از هرگونه ضایعات و خسارات تا حد زیادی جلوگیری کرد و حتی در مواردی به صفر رساند. اما اصلی‌ترین موضوع در پدافند غیر عامل موضوع پیش‌بینی و پیشگیری از بحران می‌باشد. یعنی تمامی اقدامات انجام شده برای رسیدن به معنای واقعی پدافند غیر عامل همان ایجاد آمادگی ذهنی و فکری برای مقابله با هرگونه حوادث طبیعی و مصنوعی می‌باشد. مهمترین اقدامات پلیس بر حسب وظیفه شامل مواردی از قبیل: جمعیت‌شناسی، جرم‌شناسی، محیط‌شناسی، زمان و مکان‌شناسی، افکار‌شناسی، کسب اخبار و اطلاعات از نارضایتی‌های مردمی می‌باشد. به تعبیری بهتر می‌توان گفت؛ پدافند غیر عامل با رویکرد انتظامی، یعنی بکارگیری مجموعه اقدامات موصوف که نیازی به جنگ افزار نبوده و مستلزم دانش بشریست که همان روز آمدی می‌باشد.

واژگان کلیدی: پدافند غیر عامل، جنگ، امنیت، بحران، سازه‌های امن، رویکرد انتظامی، روز آمدی.

¹ دانشجوی کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی
shirzad1358@gmail.com

مقدمه و بیان مسأله

انسان‌های اولیه برای در امان ماندن از تهاجم حیوانات وحشی و دیگر دشمنان خود و همچنین برای کاستن از نگرانی‌های خود به غارها، بالای درختان و دیگر پناه-گاه‌های طبیعی پناه می‌بردند. وجود خندق در اطراف شهرها و ایجاد دروازه‌های مستحکم برای پیشگیری از حملات غافلگیرانه دشمن در تمام نقاط جهان امری رایج بود (صالحی، 1387: 25). خداوند در قرآن کریم در آیه 80 از سوره مبارکه انبیاء می‌فرماید: "و ما به او (حضرت داود علیه السلام) ساخت زره را تعلیم دادیم تا شما را از آسیب جنگ در امان بدارد پس آیا از شکر گریزانید؟"، در جریان هجرت پیامبر اسلام نیز خداوند متعال با استفاده از شگردهای اختفاء و فریب که از اصول پدافند غیر عامل است مانع دسترسی کفار قریش به ایشان گردید.

حضرت علی (ع) در نامه 12 نهج البلاغه می‌فرماید: "آنگاه که در میدان جنگ در مقابل دشمن قرار گرفتید می‌بایست قرارگاه شما در دامنه کوه‌ها و تپه‌ها و یا در کنار رودها باشد تا پوشش و حفاظ شما گردد و شما را از دست دشمن نگهبانی کند." نمونه‌ای دیگر از دفاع غیرعامل در صدر اسلام جنگ خندق و تدابیر و اقدامات دفاعی حضرت رسول (ص) با تشکیل شورای نظامیان و تصمیم‌گیری برای احداث خندق دور شهر است، این پیشنهاد از سوی سلمان فارسی مطرح گردید که مسلمانان در شهر بمانند ولی دور شهر خندق حفر نموده و در پناه آن آماده دفاع باشند.

این تحقیق بر آن است تا با استفاده از منابع اسنادی و با انجام مصاحبه با فرماندهان و مدیران ارشد نظامی و انتظامی در این مقوله، علی‌الخصوص استفاده از تجربیات آنان در جنگ تحمیلی، نقش و اهمیت پدافند غیرعامل را با رویکردی انتظامی بررسی کند. در نگاه اولیه بنظر می‌رسد؛ مفهوم و اصطلاح پدافند غیرعامل که لازمه‌اش (عدم استفاده از تجهیزات و نیروی انسانی می‌باشد) با رویکرد انتظامی که بیشتر بصورت عامل، ظهور پیدا می‌کند، از هم متفاوت و متضاد هستند. اما پس از بررسی‌ها و تحقیقات انجام شده این نتیجه به دست می‌آید که نه تنها مفهوم و بکارگیری پدافند غیر عامل با رویکرد انتظامی متفاوت و متضاد از هم نمی‌باشند بلکه لازمه انجام صحیح مأموریت‌های انتظامی برای مدیریت هر نوع بحرانی که در آینده تهدیدی برای امنیت و احساس امنیت یک ملت می‌باشد، استفاده بهینه از اصول پدافند غیرعامل در زمینه زیر ساخت‌ها، سازه‌های امن و پیش‌بینی هر گونه بحران می‌باشد.

یکی از مؤثرترین و پایدارترین روش‌های دفاع در مقابل تهدیدات که همواره مد نظر بیشتر کشورهای جهان قرار داشته، پدافند غیر عامل است. حتی کشورهای قدرتمندی نظیر آمریکا و شوروی سابق با وجود برخورداری از توان نظامی بسیار

بالا توجه ویژه‌ای به این موضوع دارند (محمد علی منشادی، 1390: 135). در حال حاضر نظام نوپای جمهوری اسلامی ایران که از درون یک تحول بزرگ و بنیادین سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی تولد یافته از جمله کشورهای در حال توسعه است که امواج بحران‌زای داخلی آن از تنوع و پیچیدگی خاصی برخوردار است. شناخت آسیب پذیری‌ها، گام نخست و شاید مهمترین گام در خنثی سازی اقدامات خصمانه دشمن باشد (قنوات و همکاران، 1387: 9).

پلیس بعنوان یک نیروی نظامی و انتظامی، به منظور مقابله با این بحران‌ها و شناخت آسیب‌ها نیاز به آموزش‌های لازم و متناسب با نوع مأموریت محوله را دارند که با افزایش شناخت این گونه بحران‌ها و ارایه آموزش‌های مناسب آن‌ها را در کنترل ناآرامی‌ها کارآمد می‌سازد. هرچند از بدو شکل‌گیری انقلاب اسلامی ایران تا کنون نیروی انتظامی با مشکلات عدیده‌ای از جمله جنگ تحمیلی و اغتشاشات و آشوب‌های داخلی مواجه گردیده است، از این حیث تجارب بسیاری را کسب کرده است. اما مسئله اصلی اینجاست؛ در صورت تعرض نظامی مجدد از سوی کشور-های متخاصم و در رأس آنها آمریکا به شیوه‌های نوین و با توجه به شرایط و فضای حاکم امروزی بر جامعه جهانی، نقش پدافند غیر عامل با رویکرد انتظامی در کنترل و پیشگیری از بحران چگونه است؟ با توجه به تعاریف و اصول پدافند غیرعامل و تعارض و تضاد آن با دفاع عامل که روش ثانویه از اصلی‌ترین و مهمترین روش دفاعی پلیس می‌باشد، میزان تاثیر پدافند غیرعامل بر روند مأموریت‌های پلیس در حل بحران چگونه خواهد بود؟ در این تحقیق، به نقش و اهمیت پدافند غیر عامل، ضمن بررسی تطبیقی آن با رویکرد انتظامی و شناخت عوامل بحران‌زا و چگونگی حل بحران تبیین می‌گردد (شعبانی، 1385: 15).

پیشینه تحقیق

با توجه به بررسی و سوابق تحقیقاتی و مطالعات اکتشافی انجام شده مشخص گردیده موضوع مشابه با عنوان تحقیق حاضر وجود نداشته هر چند تحقیقاتی پیرامون پدافند غیر عامل به شرح ذیل انجام گرفته ولی بیشتر به مهندسی و اصول پدافند غیر عامل توجه داشته‌اند.

شعبانی در کتاب توسعه و پدافند داخلی با رویکرد انتظامی بیشتر دکتترین و تدابیر پدافند عامل را در مقابل تأثیرات منفی ناشی از توسعه که بوسیله نیروهای نظامی و انتظامی به منظور جلوگیری از وقوع شورش‌ها و یا انهدام آنها صورت می‌گیرد و تحت عنوان اصول اساسی راهنمای اجرایی مأموریت‌های ناجا در حوزه عملیات که بیشتر حالی آفندی و حضور فیزیکی دارند مطالبی را ارائه نمودند.

قبولیان در دو جلد کتاب تحت عنوان پدافند غیر عامل ویژه فرماندهان و مدیران و افسران با موضوع امنیت ملی و مدیریت بحران نظامی و اقدامات پدافند غیر عامل مطالبی را مطرح و ارایه نمودند.

اسکندری در سری کتابهای پدافند غیر عامل با موضوع دانستنی‌های پدافند غیر عامل بیشتر به کلیات و اصول پدافند غیر عامل و همچنین آمایش سرزمینی و سازه‌های امن و حفاظت از آنها پرداخته است.

باغ شیخی در کتابی تحت عنوان دانستنی‌های عمومی پدافند غیر عامل (مقاومت ملی پایدار) ویژه بسیجیان بیشتر به تعاریف و اصطلاحات شکلی پدافند غیر عامل و اندیشه‌های دفاعی از دیدگاه بزرگان و اهمیت و تهدیدات پدافند غیر عامل و شرح وظایف بسیج در مواقع بحران پرداخته است.

منشادی در تحقیقی به موضوع ارایه الگوی مناسب پراکنش آمادگاه‌های نزاجا در جنگ ناهمتر از با رعایت اصول پدافند غیر عامل، بیشتر به آسیب‌ها و تهدیداتی که آمادگاه‌های فعلی نزاجا را بدلیل قدمت آنها بیش از سه دهه اخیر استقرار یافته‌اند مورد کنکاش قرار داده است.

حسن زاده دلیر و همکاران، تحقیقی با موضوع پدافند غیر عامل و توسعه پدافند شهری با تأکید بر کاربرهای تهدیدپذیر کلانشهر تبریز از منظر جنگ، بیشتر به تغییر کاربرهای آسیب پذیر با نگاه دفاعی و امنیتی و همچنین ایمن‌سازی شهر تأکید فراوان داشته است.

اهداف تحقیق

هدف اصلی شناخت نقاط آسیب پذیر از منظر اصول پدافند غیر عامل با تأکید بر رویکرد انتظامی و استفاده از منابع و امکانات موجود و هدف فرعی این پژوهش بازنگری و شناخت نقاط قوت و ضعف در مأموریت‌های محوله می‌باشد.

سوالات و فرضیه های تحقیق

- 1- رابطه پدافند غیر عامل با رویکرد انتظامی پلیس چگونه است؟
- 2- نقطه اوج تعارض و تفاوت پدافند غیر عامل با توجه به مفاهیم و شاکله آن با رویکرد انتظامی چگونه است؟
- 3- پدافند غیر عامل چه تأثیری بر روند مأموریت‌های پلیس در حل بحران دارد؟

تحقیق حاضر به منظور نشان دادن نقش و اهمیت پدافند غیر عامل و نحوه استفاده از آن در طول تاریخ جوامع بشری توسط حکام و فرمانروایان کشورها برای حفظ و بقاء حکومت خود در برابر تهاجم و حملات کشورهای متخاصم می‌باشد که نگارش آن به روش اسنادی و کتابخانه‌ای انجام شده است. اطلاعات مورد نیاز در این تحقیق از طریق جستجوی کتابخانه‌ای، مصاحبه و بررسی نظریه‌ها و دیدگاه‌های صاحب نظران، فرماندهان نظامی و انتظامی، از نظر متخصصان فن فرماندهان نظامی و غیر نظامی در خصوص مشخص کردن عوامل مؤثر بر امنیت عناصر فناوری، فضایی و پدافند غیر عامل بدست آمده است.

مبانی نظری تحقیق

1- تعاریف و اصطلاحات

پدافند هوایی عامل¹: عبارت است از بکارگیری مستقیم جنگ افزارها (موشک‌های زمین به هوا و هوا به زمین، توپخانه پدافند هوایی) و اقدامات ضد الکترونیکی به منظور خنثی نمودن یا کاهش آثار حملات هوایی دشمن بر روی اهداف مورد نظر آن (موحد نیا، 1386).

پدافند غیر عامل²: به مجموعه اقداماتی اطلاق می‌گردد که مستلزم بکارگیری جنگ افزار و تسلیحات نبوده و با اجرای آن می‌توان از وارد شدن خسارات مالی به تجهیزات و تأسیسات حیاتی، حساس و مهم نظامی و غیرنظامی و تلفات انسانی جلوگیری نموده و یا میزان خسارات و تلفات ناشی از حملات و بمباران هوایی و موشکی دشمن را به حداقل ممکن کاهش داد و شامل مکان‌یابی، استتار، اختفا، پوشش، تفرقه و پراکندگی، استحکامات، سازه‌های امن و مقاوم سازی، فریب و اعلام خبر باشد و این‌ها را اصول و یا اقدامات اساسی پدافند غیر عامل می‌گویند (موحدی نیا، 1388: 74).

منظور از پدافند غیر عامل با توجه به اصول حاکم در مدیریت بحران عبارت است از مجموعه تمهیدات و طرح‌هایی که با استفاده از ابزار و شرایط خاص حتی-المقدور بدون نیاز به نیروی انسانی و به صورت خود اتکا از یک سو توان دفاعی مجموعه را در زمان بحران افزایش داد و از سوی دیگر اثرات منفی و روانی پیامدهای بحران را کاهش و امکان بازسازی مناطق آسیب دیده را با کمترین هزینه فراهم می‌سازد. هدف اصلی دفاع غیر عامل مقاوم نمودن تجهیزات و تأسیسات در برابر انواع آفت‌های عمدی و غیرعمدی، کاهش آسیب پذیری، افزایش احتمالی بازپروری و بازسازی به منظور بالا رفتن قابلیت اعتماد سیستم در شرایط عملیاتی و حفره‌های ایمنی عملیات است (اسکندری، 1389: 43-41).

موضوع پدافند غیر عامل در جهان از قدمتی به اندازه تاریخ زندگی بشر برخوردار است به نحوی که انسانهای اولیه برای در امان ماندن از تهاجم و حملات ناگهانی حیوانات درنده و وحشی و دیگر دشمنان خود و سایر موارد به غارها و کوه‌های امن پناه برده و از آن بعنوان پناهگاه استفاده می‌کردند (همان، 1390: 44). پدافند غیر عامل و بهره‌گیری از منافع آن تنها زائیده عقل انسان نبوده و خداوند بزرگ که مخزن تمام علوم نزد اوست می‌فرماید ما به حضرت داوود (ع) ساخت زره را

¹ Active Air Defense

² Passive Defene

تعلیم نمودیم تا شما را از آسیب جنگ در امان بدارد (قران کریم، س، انبیاء، آیه 88).

استفاده از عوارض طبیعی یکی دیگر از اصول همواره مدنظر پدافند غیر عامل است که حضرت علی (ع) به مالک اشتر می‌فرماید: "آنگاه که در میدان جنگ در مقابل دشمن قرار گرفتید می‌باید قرارگاه شما در دامنه کوه‌ها و تپه‌ها و یا در کنار رودها باشد تا پوشش و حفاظ شما گردد و شما را از دشمن نگهبانی کند." (نهج البلاغه . نامه شماره 12).

رعایت اصل ایمنی و حفاظتی مراکز و صنایع و ایجاد پناهگاه‌های جمعی برای مردم و کارگران که این مسأله اختصاص به زمان جنگ ندارد بلکه طریقه احتیاط در هر شرایطی است (امام خمینی(ره). 1367).

هر جنگ بر پایه فریب و نیرنگ و خدعه استوار است و فرمانده واقعی کسی است که به هنرهای تظاهر، اختفاء و استتار مجهز باشد(سون تزو).

پدافند غیر عامل در دنیا

- دفاع غیرعامل در ایران

سرزمین گسترده ایران باستان به علت وضع جغرافیایی که میان دو جلگه آباد بین‌النهرین و پنجاب سند قرار گرفته بود، همچون پلی بوده که طوایف مهاجم به طرف شرق یا غرب مجبور می‌شده‌اند از آن عبور کنند. وضعیت جغرافیایی و محیط ناامن ایرانیان را وادار نمود تا به منظور در امان بودن از حمله متجاوزین خانه‌های مسکونی خود را به شکل دژ کوچکی بسازند، بنابراین به هر گوشه این سرزمین نگاه کنید، قلعه، برج و بارو، ارگ، کهندژ، دربند، خندق و دروازه از ناامنی محیط زندگی و توجه و تدبیر آگاهانه ایرانیان به ملاحظات دفاعی و امنیتی حکایت دارد. ساخت بناهای گروهی حصاردار در ایران با طرح‌ها و نقشه‌های گوناگون از سه هزارسال پیش ساخته شده است. قلعه بلوارآباد در شهرستان خوی، حصار ستیل در کاشان، قلعه حسنلو در ارومیه، تورنگ در گرگان، تبه حصار دامغان، نوشیجان تبه بین همدان و ملایر و....

- دیوار چین

ویل دورانت در کتاب تاریخ و تمدن چین آورده است که "شی هوانگ تی" مردی که به چین وحدت بخشید، یکی از نخستین کارهایش متصل کردن و کامل ساختن دیوارهای دفاعی مجزایی بود که از دیرباز برای حفظ چین از اقوام بربری شمال ساخته شده بود. دیوار چین که هزار و پانصد مایل (24/5 کیلومتر) طول دارد و در نقاط مختلف آن دروازه‌های بزرگی به سبک آشوری تعبیه شده، عظیمترین

ساختمانی است که بشر تاکنون برپا داشته است. ولتر در عظمت آن می‌گوید: اهرام مصر در برابر آن چیزی جزء توده‌های سست و بی‌اعتبار نیست. تفکر ساخت و احداث دیوارها و خطوط و دژهای دفاعی از قدیم‌الایام به عنوان یک اقدام دفاعی با هدف سد کردن و ایجاد مانع در مسیر تهاجم دشمن و ممانعت از مواجه شدن با حمله‌های غافلگیرانه دشمن مورد توجه دولت و ملت‌های مختلف بوده است که تاکنون نیز ادامه داشته است.

در جنگ جهانی دوم که با استفاده از هواپیما و بمباران شهرها و مراکز صنعتی و سرمایه‌گذاری و پس از آن استفاده از موشک توسط آلمان نازی، خسارات ناشی از جنگ به خصوص آسیب‌هایی که به مردم و بخش‌های غیر نظامی وارد شد نسبت به جنگ جهانی اول سیر صعودی داشت و این موضوع باعث شد تا کشورها به پدافند غیر عامل اهمیت مضاعفی بدهند.

- کشور آلمان

دولت آلمان توسعه پدافند غیرعامل را در دستور کار خود قرارداد و علاوه بر سازمان‌های دولتی، شرکت‌های خصوصی نیز به صورت داوطلبانه و افتخاری در این زمینه با دولت همکاری داشتند. بسیاری از تأسیسات و ساختمان‌های این کشور به صورت دو منظوره احداث می‌شود و علاوه بر کاربردهای متفاوت در شرایط عادی، در شرایط بحران به پناهگاه تبدیل می‌شود که از جمله این مراکز به خطوط راه آهن زمینی، ایستگاه‌های مترو و پارکینگ‌های بزرگ ساختمان‌ها می‌توان اشاره کرد. این پناهگاه‌ها برای استفاده عموم آماده می‌گردد. مردم و شرکت‌های ملی و خصوصی در صورت رعایت استانداردهای دفاع غیر عامل از دولت‌ها کمک‌های مالی دریافت می‌نمایند و ساخت پناهگاه در مدارس، دانشگاه‌ها و مراکز مشابه الزامی است.

- شوروی سابق

سازمان دفاع غیرعامل در اواسط سال 1960 میلادی تأسیس گردید و به سرعت توسعه یافت و از سال 1966 با تحولی بزرگ تجدید سازمان گردید و ساخت پناهگاه‌های ضد هسته‌ای و دو منظوره کردن بسیاری از تأسیسات مانند ایستگاه‌ها و معابر مترو و پارکینگ‌های زیر زمینی از همان زمان در دستور کار ساخت استحکامات ایمن و زره‌های مقاوم در مقابل انواع بمب و موشک توسعه یافت.

- آمریکا

پس از گذشت بحران‌های برلین و کوبا در سال 1963 موضوع ساخت پناهگاه‌های خانگی و دسته جمعی مطرح شد. توسعه پدافند غیر عامل آمریکا به گونه‌ای بود که دفاع غیر عامل آمریکا به نام یوجین پی ویگر برنده صلح نوبل شد.

- کشور کانادا

موضوع پدافند غیر عامل مورد توجه خاصی مبذول گردیده است و دولت مرکزی وظیفه دارد در این مورد به تدوین اصول و سازماندهی تنظیم همکاری دولت و نیروهای مسلح، آموزش مسئولان و مردم، استفاده از همیاری در تدوین برنامه‌های آموزشی محلی، گسترش برنامه‌های تحقیقاتی و نمونه سازی از طرح‌ها اقدام نماید. از سال 1954 و پس از انتشار نتایج آزمایش‌های مگانتی هسته‌ای آمریکا، کشور کانادا عکس العمل به موقع خود را با ایجاد سازمان‌های دفاع غیر عامل نشان داد از سال 1959 به منظور تأمین بیشترین هماهنگی در امور دفاع غیر نظامی، سازمان‌های دفاع غیر عامل و اقدامات اضطراری را ادغام نمود که از مهمترین وظایف این سازمان جدید، تنظیم و نظم و امنیت به منظور حفظ حاکمیت و تداوم خدمات دولتی است.

- کشور سوئیس

با وجود سیاست بی‌طرف در طول دو جنگ جهانی سازمان دفاع غیرعامل سوئیس به ساخت پناهگاه‌های مقاوم در مقابل انفجارات اتمی به طور گسترده‌ای توجه کرد و برای اقامت مردم تمامی امکانات از قبیل آب، غذا، دارو و سایر مایحتاج را به صورتی که قبل از فاسد شدن تعویض می‌گردند پیش بینی کرد.

- یوگسلاوی سابق

در این کشور نیز به این موضوع توجه جدی معطوف گردید و در برنامه ریزی‌ها علاوه بر احداث پناهگاه‌ها، مستحکم ساختن ابنیه، ایجاد مراکزی به صورت دو منظوره: آموزش و تمرین مردم، به اصولی مانند پراکندگی، کوچک سازی و فریب توجه شد به نحوی که در طول جنگ 1999 نیروهای مسلح کشور عضو ناتو با وجود بمباران گسترده نتوانستند خسارتهای عمده به تأسیسات این کشور وارد نمایند.

- کشور پاکستان

پاکستان نیز به این موضوع علاقه‌مندی خاصی نشان داده است. ضمن ایجاد سازمانی برای این امر به موضوع آرامش مردم توجه نموده است. به طوری که جزوات آموزشی با متون ساده و روان در مورد مقابله با انفجارات هسته‌ای و دیگر تهدیدها بین مردم و مراکز آموزشی انتشار یافته است.

- کشور کره شمالی

در کشور کره شمالی هم که با تهدیدات آمریکا روبرو است پدافند غیر عامل به صورت گسترده‌ای مورد استفاده قرار می‌گیرد، معابر مترو، ایستگاه‌های زیر زمینی شهر پیونگ یانگ در عمق 90 تا 105 متری زمین احداث شده است،

بسیاری از کارخانه صنایع نظامی در تونل‌های بزرگ استقرار یافته و هوایمای نظامی پس از فرود می‌تواند در تونل‌های حفر شده مخفی شوند.

تاریخچه پدافند غیر عامل در کشور

قبل از انقلاب سازمانی با عنوان سازمان دفاع غیرنظامی وجود داشت که سه دسته مأموریت برعهده این سازمان بود. مأموریت اول این سازمان، هدایت، کنترل و پشتیبانی از مردم حین حوادث و بلایای طبیعی است. مأموریت دوم کمک امداد و نجات در حوادث و دسته سوم کاهش آسیب‌پذیری‌های کشور در برابر تهدیدات خارجی بوده است. بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، این سازمان منحل شد و مأموریت‌های آن به بسیج واگذار گردید.

بعد از انقلاب این سه دسته مأموریت بین گروه‌ها و سازمان‌های مختلف دست به دست شد. به گونه‌ای که در مقطعی به سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی واگذار شد بعد از دو سال نتوانست کاری انجام دهد، به همین دلیل موضوع به شورای عالی امنیت ملی واگذار شد. در مرحله بعد با فرمان مقام معظم رهبری این وظیفه به ارتش واگذار شد. سپس کار به قرارگاه پدافند هوایی کشور و سازمانی که وظیفه پوشش هوایی کشور را دارد واگذار شد. در نتیجه بر اساس فرمان رهبری کمیته دائمی پدافند غیر عامل کشور تشکیل شد. سازمان پدافند غیر عامل کشور، عمده هدف کلانی که دنبال می‌کند، کاهش آسیب‌پذیری زیر ساخت‌های کشور در برابر تهدیدات خارجی و افزایش پایداری ملی و در واقع تولید بازدارندگی برای کشور است.

جنگ‌های نسل چهارم

با شروع انقلاب علوم و فناوری‌ها خصوصاً در زمینه اطلاعات، ارتباطات، الکترونیک و رایانه در سال‌های اخیر، جنگ‌های نسل چهارم طراحی و در چند جنگ اخیر نسل چهارم تجربه شده و سیر تکاملی خود را طی می‌نماید.

مشخصه جنگهای نسل چهارم

1. تأکید بر جنگ نرم (شامل جنگ‌های اطلاعاتی، جنگ روانی و تبلیغاتی، جنگ سایبری).
 2. بکارگیری موضعی و مقطعی جنگ سخت برای تقویت و پشتیبانی جنگ نرم.
 3. تأکید بر جنگ الکترونیک پیشرفته.
 4. تکیه بر سلاح و تجهیزات هوشمند و پیشرفته و دقیق.
 5. توسعه توانمندی‌ها و کسب برتری کامل در هوا.
 6. گسترش عرصه جنگ به فضا.
 7. پرهیز از درگیری قطعی در جنگ سخت، قبل از اطمینان از پیروزی در جنگ نرم.
 8. شروع همزمان به نبرد در خط عمیق نزدیک و عمیق دور (گسترش عرصه نبرد به تمام سطوح جغرافیای کشور هدف).
 9. تأکید بر اندام زیر ساخت‌های ملی و مراکز حیاتی، حساس و مهم در کشور در اولویت نخست اهداف تهاجم.
 10. تلاش مؤکد و مستمر بر قطع ارتباط رهبری و مدیریت دفاعی و عمومی کشور با مردم و نیز با نیروهای دفاعی.
 11. کوتاه شدن مدت زمان جنگ (طراحی جنگ برق آسا).
 12. خطر پذیری پایین.
- سازمان پدافند غیر عامل کشور با هدف کاهش آسیب‌پذیری زیرساخت‌های حیاتی کشور از سال 82 فعالیت خود را آغاز کرده است.

اصول و اقدامات پدافند غیر عامل

دفاع غیر نظامی

مجموعه فعالیت‌هایی که می‌توان با انجام آن از بروز و استمرار سوانحی که جان و مال مردم را تهدید می‌کند جلوگیری نمود و یا در صورت بروز آثار آن را کاهش و تقلیل داد. مانند سیل، زلزله، آتش سوزی، طوفان و... تأکید اصلی دفاع غیر نظامی حفاظت از مردم و انجام اقدامات اضطراری برای تعمیر و راه اندازی مجدد خدمات و تأسیسات جهت ادامه فعالیت‌های روزمره می باشد (موحدی نیا، 1388).

مراکز حیاتی

مراکزی هستند که در صورت انهدام کل یا قسمتی از آنها، موجب بروز بحران، آسیب و صدمات جدی و مخاطره آمیز در نظام سیاسی و هدایت، کنترل و فرماندهی

و تولیدی، اقتصادی، اجتماعی و دفاعی با سطح تأثیرگذاری سراسری در کشور می گردد (همان، 1388).

مراکز حساس

مراکزی هستند که در صورت انهدام کل یا قسمتی از آنها، موجب بروز بحران، آسیب و صدمات قابل توجهی در نظام سیاسی، هدایت، کنترل و فرماندهی، تولیدی و اقتصادی، پشتیبانی و ارتباطی و... با سطح تأثیرگذاری منطقه‌ای در کشور می-گردد (منشادی، 1390).

مراکز مهم

مراکزی هستند که در صورت انهدام کل یا قسمتی از آنها، موجب بروز بحران، آسیب و صدمات قابل توجهی در نظام سیاسی، هدایت، کنترل و فرماندهی، تولیدی و اقتصادی، پشتیبانی و ارتباطی و... با سطح تأثیرگذاری محلی در کشور می گردد (یارندی، 1388).

استتار و اختفاء

فن و هنری است که با استفاده از وسایل طبیعی یا مصنوعی امکان کشف و شناسایی نیروها، تجهیزات و تأسیسات را از دیدبانی، تجسس و عکس برداری دشمن کاهش داده، مخفی و حفاظت نماید.

اختفاء: استفاده صحیح از عوارض طبیعی و مصنوعی زمین می‌باشد، به طوری که تشخیص هدف توسط دشمن به سختی انجام گرفته یا با تأخیر انجام پذیرد.

پوشش

پنهان سازی و حفاظت تأسیسات، تجهیزات و نیروی انسانی در برابر دید و تیر دشمن می‌باشد.

پراکندگی

گسترش، باز و پخش نمودن و تمرکززدایی نیروها، تجهیزات، تأسیسات یا فعالیت‌های خودی به منظور تقلیل آسیب پذیری آنها در مقابل تهدیدات داخلی و خارجی.

امنیت ملی

مفهوم امنیت ملی مانند دیگر مفاهیم در علوم انسانی دارای تعریف واحدی نمی‌باشد، لذا برخی تعاریف مربوط به شرح زیر می‌باشد.

1- حفظ و یا ایجاد وضعیتی که در آن منافع و ارزش حیاتی کشور مورد تهدید جدی نباشد.

2- حفظ قدرت نظامی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اعمال حکومت در امور داخلی و خارجی علیه نفوذ بیگانگان و جلوگیری از عملیات غیر قانونی دشمن.

3- توان یک ملت برای حفظ ارزش‌های داخلی از تهدیدات خارجی و داخلی.

قابلیت بقا

توانایی نیروهای مسلح و جوامع غیر نظامی یک کشور به نحوی که در مقابل حمله استقامت کنند و ضمن تحمل آن قادر به انجام وظایف خود به نحو مؤثر باشند.

اهمیت دفاع غیر عامل

1- موجب زنده ماندن و حفظ بقای نیروی انسانی برای بازسازی مجدد می‌گردد که این مورد با ارزشترین سرمایه ملی یک کشور است.

2- موجب صرفه‌جویی کلان اقتصادی و ارزی در حفظ تجهیزات و تأسیسات و تسلیحات بسیار گران قیمت نظامی (هوایماهای شکاری و ترابری، سامانه موشکی، بدافند هوایی، رادارها، شناورها و ...) می‌گردد.

3- موجب حفظ و مراقبت از مراکز حیاتی و حساس اقتصادی و سیاسی در برابر حملات هوایی دشمن در شرایط بحران و جنگ را ممکن می‌سازد. در مقام مقایسه سه عنصر (تهاجم، دفاع عامل، دفاع غیر عامل) عنصر دفاع غیر عامل هزینه و مخارج کمتری را دارد و از نظر اخلاقی و حس انسان دوستی مفهومی صلح دوستانه را بدنبال دارد.

حوزه های علمی دفاع غیر عامل

اقدامات دفاع غیر عامل حوزه وسیعی از علوم مختلف از جمله موارد زیر را در بر می‌گیرد:

- 1- دشمن‌شناسی و شناخت تهدیدات
- 2- آمایش سرزمینی
- 3- مدیریت بحران
- 4- مهندسی الکترونیک
- 5- مهندسی مخابرات و فناوری
- 6- روانشناسی رفتاری
- 7- مهندسی ساخت و استحکامات
- 8- مهندسی رزمی و امور رزم

مفهوم مدیریت بحران

بحران رویدادی است که به طور طبیعی یا بوسیله بشر به طور ناگهانی یا به صورت فزاینده به وجود می‌آید و سختی و مشقتی را بر جامعه انسانی تحمیل می‌کند و برای برطرف کردن آن نیاز به اقدامات اضطراری و اساسی است و بشر متحمل هزینه‌های مالی و انسانی می‌گردد. به عبارتی دیگر فرایندی است که در نتیجه یکسری عوامل طبیعی و غیرطبیعی شامل انفجار، زلزله، سیل و آتش‌سوزی‌های مهیب هجوم بیماری‌های واگیردار، ناکارآمدی‌های مجموعه دولت حاکم، برآورده نشدن حوائج منطقی و گاهاً غیر منطقی مردم یک جامعه، ضعف و اعتماد ملی و مذهبی و... به وجود می‌آید در نتیجه خسارات و مشکلات متعددی را بر جامعه و سیستم حکومتی وارد می‌کند.

بحران می‌تواند یک پدیده اجتماعی باشد و می‌تواند ناگهانی باشد ولی آنچه که مهم است تمامی بحران‌های اجتماعی و غیرطبیعی ساخته ذهن بشر است که با شناخت آن می‌توان ضمن پیش بینی و پیشگیری از هرگونه خسارت و صدمات احتمالی جلوگیری یا تقلیل و کاهش اثر داد.

بحران یا طبیعی است یا مصنوعی (ساخته ذهن و افکار بشر) که همان بحران اجتماعی گویند و باز بحران اجتماعی انواع مختلفی از قبیل: بحران مشروعیت، بحران توزیع ناعادلانه امکانات، بحران نفوذ و مشارکت و مهتر از همه بحران ناکارآمدی نظامی سیاسی حاکم بر مردم.

بحران دارای مشخصات ویژه ای است که معمولاً منتج از سه عنصر 1- تهدید یا فرصت، 2- زمان محدود، 3- میزان فشار وارده می‌باشد.

تعریف مدیریت بحران

یک علم کاربردی است که بوسیله مشاهده سیستماتیک بحران‌ها و تجزیه و تحلیل آنها در جستجوی یافتن ابزاری مناسب که بتوان از بروز بحران‌ها پیشگیری و یا در صورت بروز آن در خصوص کاهش اثرات آن اقدام نمود و به عبارتی دیگر علم و هنر برنامه‌ریزی، سازماندهی، هدایت و رهبری به صورت یکپارچه و جامع بر اساس مراحل مختلف بحران جهت کنترل آن را مدیریت بحران گویند.

اهداف مدیریت بحران:

- 1- هدف از مدیریت بحران در درجه اول رفع شرایط اضطراری و بازگرداندن سریع جامعه به حالت عادی.
- 2- پیش بینی خطرات و فاکتورهای منجر به بحران و برنامه‌ریزی و آمادگی برای مقابله با هر نوع بحران.

فرایند مدیریت بحران

در یک تقسیم‌بندی کلی فرایند بحران به سه مرحله قبل از بحران، حین بحران، بعد از بحران تقسیم می‌شود.

بحث و نتیجه‌گیری

ایران در مرز دو قاره آسیا و اروپا قرار گرفته و از زمان بسیار دور پل ارتباطی شرق و غرب بوده است و در منطقه‌ای واقع شده که بطور نسبی محل اتصال دو قاره آسیا و اروپا می‌باشد که تعداد همسایگان زیاد یکی از ویژگی این سرزمین است. این موضع هم به نوعی تهدید بوده و هم فرصت و تحریم‌پذیری کشور را کاهش می‌دهد. همانطور که در مقدمه و تعاریف و اصطلاحات و به طور کلی اصول و اقدامات پدافند غیر عامل تبیین و تشریح گردید، مهترین وظیفه برداشت اصولی و هدف اصلی از بکارگیری پدافند غیر عامل این است که ضمن حفظ بقاء در مواقع بحرانی بتوانیم از حداقل امکانات و بدون استفاده از جنگ افزار در مقابل خطرات مصنوعی که همان جنگ و تهاجم کشورهای متخاصم علیه نظام جمهوری اسلامی ایران و کشور عزیزمان می‌باشد استفاده بهینه و لازم را برده و از وارد آمدن خسارات و تلفات انسانی بیشتر جلوگیری نمود. گفته شده که بعد از وقوع هر نوع خطر چه طبیعی و یا مصنوعی اولین نشانه و اثر خطر تحریک سیستم عصبی و به خطر افتادن بهداشت روان شهروندان و در یک کلمه بحران می‌باشد و اینکه بحران چه مراتبی دارد خود جای بحث و تأمل دارد. معمولاً بحران شامل بحران اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی که همگی موجب

بروز و تهدید بهداشت سلامت و روان شهروندان شده در نتیجه خود نوعی بحران روانی و یأس و ناامیدی را در افکار و اذهان مردم بوجود آورده که مدیریت و کنترل هر نوع بحرانی ساده‌تر از این نوع بحران است. بهترین مثال در این رابطه تأثیر بمب اتمی بر افکار مردم و از همه مهمتر نیروهای نظامی و مسئولین سیاسی دولت وقت ژاپن در زمان جنگ میان دو کشور آمریکا و ژاپن بوده که علی‌رغم پیروزی نیروهای نظامی ژاپن بلافاصله پس از شلیک و رها کردن اولین بمب اتمی در هیروشیما بطور عجیب و باور نکردنی ورق پیروزی به سمت نیروهای نظامی آمریکا برگشت خورد که بعدها اکثر تحلیلگران سیاسی و بعضاً خود مسئولین نظامی آمریکا به این واقعیت اعتراف نمودند. حال بنظر می‌رسد موضع و هدف اصلی از گسترش فرهنگ پدافند غیر عامل تغییر نگرش مردم و تنویر افکار عمومی نسبت به جنگ و یا هر گونه شورش و درگیری توسط مخالفان و دشمنان بر علیه نظام، جهت حفظ آرامش خود در مواقع بحران ناشی از این گونه خطرات بالقوه و همچنین همیاری و همکاری در مواقع ضروری و حساس با مسئولین امنیتی، علی‌الخصوص پلیس که قطعاً در حین وقوع هر گونه خطر احتمالی (جنگ نابرابر) بیشترین نقش و وظیفه در حفظ آرامش داخلی و مدیریت انواع بحران را برعهده دارد. شناخت نوع بحران در هر مقطع و زمان و مکان برای پلیس و مجموعه آن ضروری و حائز اهمیت است. همانطور که داشتن اطلاعات کافی و آگاهی یک پزشک و مجموعه پزشکی از نوعی بیماری واگیردار و خطرناک و تناسب آن با افراد جامعه و تشخیص میزان تأثیر آن در هر مقطعی از زمان و مکان برای کنترل و پیشگیری از شیوع آن بیماری لازم و ضروری است. پس شناخت نقاط ضعف و آسیب‌ها، استفاده بهینه از حداقل امکانات، کمک مؤثری در آینده در حل بحران خواهد داشت.

حال با توجه به شعار نیروی انتظامی در سال 1392 در ایام هفته ناجا، مبنی بر اقتدار ما در سایه (مردم داری، قانون مداری و روز آمدی) می‌توان بر راحتی پی‌برد که مسئولین تراز اول ناجا به این مهم واقف‌اند که پلیس برای مدیریت و کنترل هرگونه بحران اجتماعی که در نتیجه بی‌نظمی و یا شورش و تعرض به اموال عمومی بوجود می‌آید باید روز آمد در تمامی زمینه‌ها باشد. به تعبیری دیگر می‌توان گفت هر یک مکمل دیگری است. اگر پلیس روز آمد باشد بالطبع مردم‌دار و قانون‌مدار خواهد بود و عملکرد پلیس خود در جهت بدست آوردن رضایت عمومی خود بهترین روش پدافند غیر عامل قبل از بحران است. یعنی پلیس با استتار و اختفاء نقاط ضعف و برطرف کردن عیوب خود بر راحتی می‌تواند در

مأموریت‌های کنونی که حفظ نظم عمومی و مدیریت جرم که خود نوعی مدیریت بحران اجتماعی محسوب می‌شود از هرگونه تعرض و ناهمگونی در جامعه توسط فرصت طلبان مغل نموده و امنیت عمومی پیشگیری نمود.

بنظر میرسد استتار بر دو نوع استتار فیزیکی و استتار فکری است. عملکرد نیروهای نظامی و انتظامی (حفاظت گفتار) مصداق عملی استتار فکری است که همان دانش بشری و به نحوی با فریب هم قرین می‌باشد. یعنی دشمن نباید بداند در حال حاضر ما چه کاری برای دفاع از مرز و بوم خود انجام داده و یا می‌دهیم. یکی از اصول و یا اقدامات مهم پدافند غیر عامل استتار و اختفاء است. شاید این سؤال در ذهن خیلی‌ها تداعی شود که پلیس یعنی حضور فیزیکی و این مسئله با اصول و مبانی پدافند غیر عامل مغایرت دارد. با کمی تأمل به خوبی میتوان پی برد که منظور از استتار مخفی و پنهان سازی ظاهری ساز و برگ نیست؛ بلکه منظور بکار گیری دانش بشری (استتار فکری) است. زیرا در صورت استفاده از جنگ افزار، قطعاً محل اختفاء و پناه گاه هر یک از واحدهای نظامی با صدای شلیک اولین گلوله شناسایی و در نتیجه مورد تعرض قرار می‌گیرد. پس بنظر می‌رسد، رفتار امروزی پلیس که همان مردمی بودن اوست خود برگرفته از دانش بشریست، به منظور مدیریت و کنترل هر نوع بحران اجتماعی ناشی از شورش و یا تعرض می‌باشد. پس پلیس بدون شلیک گلوله و یا رفتار تحریک برانگیز از هرگونه خسارات احتمالی در حال حاضر جلوگیری می‌کند.

منابع و مأخذ

- قرآن کریم
- آقاپور، عبدالله(1390). تبیین نقش پدافند غیر عامل در حوزه رسته آماد با رویکرد رزم ناهمتراز، مجموعه مقالات همایش پدافند غیر عامل.
- اسکندری، حمید (1390). دانستنی‌های پدافند غیر عامل ویژه مدیران و کارشناسان. چاپ چهارم، تهران: نشر بوستان حمید.
- باغ شیخی، احمد (1388). دانستنی‌های عمومی پدافند غیر عامل مقاومت ملی پایدار. چاپ دوم، تهران: انتشارات معاونت تربیت و آموزش سازمان بسیج مستضعفین.
- حیدری، کیومرث(1389). جنگ‌های آینده، تهران: انتشارات معاونت تربیت و آموزش نزا جا.
- دلشادتهرانی، مصطفی(1388). دلالت دولت (آیین‌نامه حکومت و مدیریت در عهد نامه مالک اشتر). چاپ اول، قم: انتشارات دریا.
- سازمان پدافند غیر عامل کشور، (1387). کتابچه آموزشی آشنایی با اهداف و مأموریت سازمان پدافند غیر عامل کشور، منتشر از روابط عمومی سازمان پدافند غیر عامل کشور.
- شعبانی، ناصر(1385). توسعه و پدافند داخلی با رویکرد انتظامی. تهران: انتشارات دانشگاه علوم انتظامی معاونت آموزش ناجا.
- قبولیان، حسن(1388). پدافند غیر عامل. تهران: انتشارات معاونت تربیت و آموزش ناجا.
- قرارگاه پدافند غیر عامل خاتم الانبیاء، پدافند غیر عامل، مجموعه نشریات 1 الی 11، فرماندهی کل آجا، معاونت پدافند غیر عامل، 1386.
- منشادی، محمد علی(1390). نحوه پدافند غیر عامل در حوزه رسته آماد و پشتیبانی به منظور کاهش آسیب‌پذیری و ارتقای پایداری در نبرد همتراز، مجموعه مقالات همایش پدافند غیر عامل.
- موحدی‌نیا، جعفر(1388). اصول و مبانی پدافند غیر عامل، مجتمع دانشگاهی آمایش و پدافند غیر عامل، دانشگاه صنعتی مالک اشتر، انتشارات دانشگاه صنعتی مالک اشتر.
- معاونت تربیت و آموزش دافوس آجا، جنگ ناهمتراز، تهران، 1390.
- موحدی نیا(1386). اصول و مبانی پدافند غیر عامل، دانشگاه صنعتی مالک اشتر.
- یارندی، محسن(1388). تیپ در جنگ ناهمتراز، انتشارات دافوس آجا.

